

150-letnica votivnih kapel v Selški dolini

Pet spominskih kapel

Ob državni cesti Škofja Loka–Železniki stoji pet votivnih kapel. Na Praprotnem, sredi vasi, je Marijina kapela, ki je zelo potrebna obnove. Na začetku Dolenje vasi je kapela Kristusa Kralja ali Žikovčevo znamenje. Leta 1996 je bila nekoliko odmaknjena od glavne ceste in na novo pozidana. Sredi Selc stoji Marijina kapela, ki je prav tako potrebna obnove. Pred Češnjico stoji Čočova kapela; to je kapela Svetega križa, leta 1979 je bila prestavljena nekoliko nad cesto in bližje Češnjici, leta 1990 pa temeljito obnovljena. Pod vasjo Rudno stoji Marijina kapela, prenovljena leta 2006.

Vseh pet kapel je nastalo v letih 1861–1868, v spomin na fante ter moče iz Selške doline, ki so kot avstrijski vojaki padli v bojih za Lombardijo in Benečijo.

Boji za Lombardijo in Benečijo ter nastanek Kraljevine Italije

Leta 1848 je ves Apeninski polotok zajelo revolucionarno vrenje. V Lombardiji in Benečiji so bili boji usmerjeni v izgon okupacijske avstrijske oblasti. Začeli so se konec marca okrog Milana in v Benetkah, od koder so se morale avstrijske vojaške enote umakniti; razporedile so se okrog Verone (enote iz Milana) in Padove z okolico (enote iz Benetk). Med 25. in 27. julijem 1848 so Avstrijci v boju pri Kustoci (Custoza) z velikimi žrtvami sicer zmagali, toda v Milano se še niso mogli vrniti. Na italijanski strani se je tedaj borilo okrog 80.000 vojakov, na avstrijski strani pa okrog 70.000. Sledilo je premirje. Do spomladi 1849 so Avstrijci dobili okrepitev, s pomočjo katerih so se po težkih bojih vrnili v Benetke in Milano.

Vrhovni poveljnik avstrijske vojske v severni Italiji je bil v obdobju 1831–1857 češki grof Johan Josef Wenzel Radetsky (1766–1858). Leta 1836 je bil povišan v maršala. Poleg vojaške funkcije je bil v letih 1849–1857 še generalni guver-

ner lomabardsko-beneškega kraljestva. Leta 1851 je od cesarja Franca Jožefa I. dobil v dosmrtno uporabo Tivolski grad v Ljubljani, naslednje leto pa še ljubljansko častno meščanstvo. Umrl je 5. januarja 1858, v Milanu.¹

Spomladi leta 1859 so se ponovno vneli ostri boji za izgon Avstrijcev iz Lombardije in Benečije. Na avstrijski strani se je borilo okrog 220.000 mož, na italijanski strani nekaj več. Italijanom je v bojih z Avstrijci pomagala solidno opremljena in izurjena francoska vojska. 24. junija 1859 je bila avstrijska vojska pri Solferinu premagana in se je morala pomakniti proti Veroni. Na bojišču pri Solferinu je obležalo več kot 9.000 ranjencev. Tam se je po naključju znašel tudi ženevski poslovnež Henry Dunant (1828–1910), ki ga je pogled na trpeče ranjene vojake močno pretresel. Tri dni jim je pomagal in tudi organiziral številne druge civiliste, da so jim stregli in nudili prvo pomoč. Leta 1863 je v Ženevi (Švica) ustanovil humanitarno organizacijo Rdeči križ.

V letih 1859 in 1860 so bile italijanske kraljevine in kneževine deležne izdatne mednarodne diplomatske pomoči. Sklenjeno je bilo, da se omogoči ustanovitev zedinjene Kraljevine Italije.² Slovesna razglasitev je bila 17. marca 1861, ko so se s Piemontom združile Lombardija, Sicilsko kraljestvo in male kneževine na severu Apeninskega polotoka. Izven Kraljevine Italije sta ostali le še Benečija in papeška država, ki pa sta se priključili leta 1866 oziroma 1870.

Ko so leta 1861 v Italiji bučno in slovesno praznovali ustanovitev nove države, so v Selški dolini žalovali za možmi in fanti, ki so kot avstrijski vojaki padli v bojih v Lombardiji ter Benečiji. Tragični dogodki na mejah tedanje Avstrije so kruto posegli v mirno življenje Selške doline. Čeprav je vojna zahtevala žrtve po vsej Avstriji, pa so se jih na prav poseben način spomnili ravno v Selški dolini; postavili so jim spominske kapele, ob katerih so jim s prižiganjem sveč in polaganjem cvetja izkazovali zadnji pozdrav.

V tem času je bila selška fara največja v dolini. Tedanji župnik Vincenc Mayer je natančno vedel, koliko njegovih faranov je padlo v bojih, kje žalujejo za njimi in koliko otrok se je rodilo brez očeta, kar ga je še posebej jezilo. Nekateri vojaki so se s fronte vračali kot invalidi, na različne načine prizadeti in pohabljeni. Z njimi so se v Selški dolini pojavile lajne – manjše prenosne glasbene skrinjice, ki so jih dobili vojni invalidi, da so si z lajnanjem služili vsakdanji kruh. Dovoljenje za lajnjanje na javnem mestu jim je dala matična občina, oblika socialne pomoči je bila tedaj pač taka.

Romanje v Padovo

Poveljstva regimentov (polkov), ki so bila vpletena v bojih v severni Italiji, so na domače naslove padlih vojakov pošiljala osmrtnice. V njih je bilo obvezno

1 Veliki svetovni biografski leksikon, str. 908.

2 *Vojna enciklopedija*, knjiga 4, str. 26–34.

zapisano, da je pokojnik junaško padel »za cesarja in domovino«. Iz teh osmrtnic je bilo težko ali skoraj nemogoče ugotoviti, kje je bil kdo pokopan, poleg tega pa so se ti dogodki za naše ljudi dogajali v nekih zelo oddaljenih in neznanih krajih. Med vojaki je bilo tudi veliko število pogrešanih in ujetih, svojcem o njih niso pošiljali nobenih sporočil. O njihovi usodi so več izvedeli šele od vojakov, ki so se vrnili v Selško dolino in so bili s temi nesrečniki v istih enotah.

Največ osmrtnic je prišlo iz Padove. Tam je bila (in je še danes) velika civilna bolnišnica, ob njen pa tudi vojaška - lazaret. V njej je umrlo največ ranjenih in bolnih vojakov avstrijske vojske. Ob lazaretu je nastalo veliko vojaško pokopališče. Le-to in osmrtnice iz Padove so botrovale župnikovemu sklepu, da organizira romanje v to italijansko mesto.

Tedanja informiranost ljudi je bila zelo skromna in pomanjkljiva. Župnik Mayer je bil edini, ki je bil toliko obveščten, da je vedel, da se prihodnjo pomlad (1861) pripravlja nastanek Kraljevine Italije in vzpostavitev nove državne meje z Avstrijo, ki bo za dalj časa otežila gibanje iz Furlanije in Benečije v Lombardijo. Zavedal se je, da bo veliko oviro za popotnike predstavljala tudi nova valuta.

Prek kmeta Žikovca (s priimkom Lavtar) je začel leta 1860 ljudi iz Dolenje vasi pripravljati na romanje v Padovo. Določili so pet voz s po dvema konjema, z vozmi in s konji bi šli njihovi gospodarji. Nagovorili so okoli 20 mož in 4 ženske, ki naj bi med romanjem skrbele za pripravo hrane. Tudi za prehrano konjev je bilo treba poskrbeti. Za romanje so predvideli 15 jesenskih dni, po zaključenih glavnih kmečkih opravilih. Odsotnega župnika bi medtem nadomeščal kaplan.

Predvidena maršruta bi potekala po naslednji trasi: Dolenja vas-Poljanska dolina-Žiri-Godovič-Črni Vrh-Col-Ajdovščina-Vipavska dolina-Gorica, kar je predstavljalo prvih 110 km. Od Gorice bodo pot nadaljevali skozi Furlanijo do Benetk, kar je še dodatnih 110 km, preostalih 40 km pa bo ostalo za pot od Benetk do Padove. Za celotno 260 km dolgo pot (v eno smer) so predvideli od 5 do 6 dni. Načrtovali so, da bodo s konji dnevno prevozili okoli 50 km, v Padovi pa bi se zadržali 2 do 3 dni. Celotno romanje bi tako trajalo od 15 do 16 dni. Zavedali so se, da bo zaradi velike razdalje romanje zelo naporno, zato so bile priprave nanj tako temeljite. Dogovorili so se tudi, da vzamejo s seboj tudi prazno krsto, saj so upali, da jim bodo v Padovi dovolili odkopati posmrtno ostanke enega od tam pokopanih vojakov, kar je bil tudi glavni namen romanja.

Prve dni oktobra 1860 so naši romarji prišli v Padovo. Ni si težko zamisliti, kaj so tam počeli, da bi romanje doseglo svoj namen. Gospodar Žikovec je poskrbel za namestitev 25 ljudi in 10 konj, za 2 do 3 dni, v primerno veliki gostilni. Župnik Mayer je takoj po prihodu odšel v tamkajšnje župnišče, kjer je domačemu župniku (dekanu) prijavil skupino romarjev iz Selške doline. Bil je ljubeznivo sprejet in je postal gost župnišča. Povedal je, da namerava naslednji dan maševati na vojaškem pokopališču in pri tem prosil za pomoč. Gostitelja je tudi seznanil z namenom romanja.

Naslednje jutro je padovanski župnik popeljal naše romarje na vojaško pokopališče, kjer sta z župnikom Mayerjem opravila somaševanje. Romarji so si ogledali pokopališče in se nato sprehodili po mestu. Medtem sta se župnika podala na različne urade v mestu, po dovoljenje za odkop enega od vojakov, ki bi ga romarji odpeljali domov. Vrnila sta se s potrebnim dovoljenjem, ki jim je omogočalo, da so naslednji dan opravili izkop groba. Med grobovi so izbrali tistega, na katerem so našli zapisan priimek, ki je bil pogost tudi v Selški dolini. V Padovi so romarji kupili meter in pol visok križ za novo kapelo in nekaj spominkov, največ rožnih vencev zase in sorodnike, in se okoli 10. oktobra vrnili v Selško dolino.

a) Žikovčeva kapela pred Dolenjo vasjo

Kapela Kristusa Kralja ali Žikovčevo znamenje v Dolenji vasi. (foto: Anton Sedej)

Krsta s posmrtnimi ostanki padlega vojaka je čez zimo ostala v cerkvi v Selcih, spomladi 1861 pa so jo položili v grob pod Žikovčevo kapelico. O njenem nastanku in kasnejših prenovah je v Loških razgledih pisal dr. Anton Ramovš,³ ki v zapisu navaja, da je gospodar Žikovec po prihodu iz Padove dal na razpolago nekaj kvadratnih metrov njive ob cesti pred Dolenjo vasjo. Župnik je zemljišče blagoslovil spomladi 1861, nato so vanj pokopali posmrtno ostanke vojaka, ki so jih pripeljali iz Padove, ter na grobu pozidali kapelo. Jeseni 1861 je bila že blagoslovljena, vanjo so namestili lesen križ, na dve kosti (podlahtnici) pod njim pa položili lobanjo prekopanega vojaka. Danes v kapeli original-

ne lobanje in kosti ni več, namesto tega je tam miniaturna lobanja, narejena iz belega mavca.

Z Ramovševo datacijo se ne strinja dr. France Štukl, ki dodaja, da je Žikovčevo znamenje še iz 18. stoletja in so ga ob pokopu vojaka le obnovili, kot še kdaj pozneje, ter nazadnje prestavili in na novo pozidali. Znamenje je vrisano že v vojaški karti iz sredine 18. stoletja. Tudi izgled znamenja je drugačen, še baročen. Kapelica je bila posvečena čaščenju sv. Križa. Ob križanem sta ob vznožju pogosto prekrizani kosti in mrtvaška glava, včasih še napis *Memento mori*, kar ni posebnost le groba omenjenega vojaka. Podobne kapelice iz tega časa so bile še v Retečah, na meji z Gorenjo vasjo, na križišču za Sopotnico, na Logu in drugod. Sezidali so jih ob gradnji novih glavnih cest v 18. stoletju, ko so ceste usposobili

3 Ramovš, Žikovčevo znamenje, str. 269–273.

za promet na daljše razdalje. Spominjale so tudi na nekatere tragične dogodke, ki so se dogajali na in ob cestah.⁴

Votivne kapelice, posvečene padlim vojakom v italijanski vojni, so drugačnega tipa in posvečene Mariji. Njeno čaščenje so pospešili po papeževi dogmi o brezmadežnem spočetju (sredi 19. stoletja). Ob njihovem nastanku je deloval tudi dober freskant Janez Gosar, ki ga je bilo vredno zaposliti. Vsi ti dejavniki – Marijino čaščenje, dober freskant, žalovanje za padlimi vojaki in druge stare tradicije – so botrovali postavitvi novih oblik znamenj, posvečenih predvsem Mariji.⁵

b) Kapela v Selcih

Postavitev kapele v Dolenji vasi je bil velik dogodek za celotno selško faro. Tudi Selčani so si zaželeli imeti podobno sredi svoje vasi. Zanj je poskrbel premožen in ugleden Selčan Matija Šmid, po domače Berce (1828–1919). Z župnikom Mayerjem sta izbrala primeren prostor sredi vasi, stroške gradnje je v celoti prevzel Berce, ki je poskrbel tudi za potrebni gradbeni material (pesek, apno, opeko, les).

Enajsti dan po Binkoštih je Telovo. Procesija leta 1863 je bila velika, fantje so pokali z možnarji, žal pa se je dogodek nesrečno končal. Veter je kepo goreče žagovine iz možnarja odnesel na streho bližnje stanovanjske hiše, od koder se je ogenj naglo razširil po vasi. Tistega četrtekovega popoldneva je v Selcih pogorelo 32 slamnatih streh, med njimi tudi streha Bercetove hiše. Matija Šmid je imel sedaj nove stroške z obnovo doma. Od takrat dalje je v Selcih večina hiš pokritih s skrilom, ki je zelo dobra zaščita pred ognjem.

Kapela sredi vasi je bila blagoslovljena jeseni 1864. Marijin kip je naredil Marko Peternelj – Jelenc, poslikal jo je Ivan Gosar. Naslikal je tudi požar, ki je bil ljudem še živo v spominu. Več o požaru in kapeli je v knjižici *Selca nekoč* zapisala upokojena učiteljica Olga Šmid.⁶

Marijina kapela v Selcih. (foto: Anton Sedej)

c) Kapela pod vasjo Rudno

V četrti številki zbornika Selške doline *Železne niti*⁷ je krajši zapis o kapeli pod vasjo Rudno. Med drugim piše: »*Kot kamnito znamenje je vrisano v avstrij-*

4 Po zapisu dr. Franceta Štukla.

5 Po zapisu dr. Franceta Štukla.

6 Šmid, *Selca nekoč*, str. 50–51.

7 Bržen, *Marijino znamenje*, str. 313–315.

Marijina kapela pod vasjo Rudno.

(foto: Anton Sedej)

skem vojaškem zemljevidu, izdelanem v letih 1763–1782. Po fotografiji, ki je bila narejena v maju leta 1904, sodeč, je bilo znamenje takrat obnovljeno in je dobilo sedanjo obliko.»

Tu gre za dve znamenji. Malo pod Gašperjevim kozolcem, med njivo in cesto, je že pred letom 1763 stal večji lesen križ na zidanem podstavku. Bil je orientir v avstrijski vojaški karti. V času nastanka kapele je bil že v zelo slabem stanju, morda ga sploh ni bilo več. Marijina kapela stoji 100 m naprej, bližje vasi Rudno.

Tudi na Rudnem in v bližnjih Dražgošah so tedaj žalovali za svojimi fanti in možmi, ki so padli v bojih na italijanski fronti. Ker so v Dolenji vasi in Selcih že postavili spominski kapeli, so tudi na Rudnem želeli imeti svojo. Odločilno besedo je imel selški župnik, saj je Rudno spadalo v njegovo faro. Rudničane je

vzpodbujal v pripravah na gradnjo kapele, ki so jo postavili na Boncljevi parceli (takratni lastnik se je pisal Lotrič). Vsi gospodarji Rudna so prispevali po svojih močeh, kapela je bila leta 1865 dokončana. Poslikal jo je Ivan Gosar, kip zanjo je naredil Marko Peternelj. Leta 1904 jo je na novo prebarval Josip Grošelj (1850–1941). Ponovno so kapelo poslikali leta 1985, dela je opravil soboslikar Ivan Čerin. Za zadnjo obnovo kapele so Rudničani poskrbeli leta 2006, freske in kipa je obnovila slikarka Maša Bersan-Mašuk.

Na južni strani kapele sta naslikana večji križ in pod njim lobanja. S tem so graditelji povedali, da je tudi ta kapela nastala iz istega razloga kot tisti v Dolenji vasi in Selcih. Na severni strani kapele je upodobljena sv. Lucija, na hrbtni (vzhodni) pa sv. Florijan.

č) Kapela na Češnjici

Žalost zaradi padlih in pogrešanih je zajela tudi vaščane Češnjice, Kališ in Studena. Najpremožnejši in najvplivnejši gospodar na Češnjici je bil takrat Luka Demšar (1832–1906), lastnik Čočove domačije, s katerim se je selški župnik dogovoril o postavitvi podobne kapele, kakršne so do takrat nastale po drugih vaseh v fari. Kapela je bila postavljena leta 1866, na Čočovem travniku, ob cesti na Podovšah. Ko so okrog leta 1975 razširili cesto med Studenom in Češnjico, jo je bilo treba prestaviti. Leta 1979 so jo prenesli na parcelo Rada Lotriča, ki leži bližje Češnjici. Več o tej kapeli in njeni prestavitvi na drugo

mesto je objavljeno v knjigi *Znamenja v Železnikih in okolici*.⁸

Pod zvon cerkve Svetega križa spadajo vasi Češnjica, Rudno, Kališe, Studeno. Češnjica leži na nadmorski višini 450 m, cerkev nad Kališu pa na 872 m. Višinska razlika je torej kar 422 m, pot do cerkve pa strma ter težavna in je starejši ljudje ne zmorejo. Ko so gradili kapelo, so zato vaščani Češnjice in Studena izražali željo, da bi slikar v njej upodobil oltarno sliko cerkve na gori.

Za kapelo je okoli 45 let lepo skrbela Boškova mati Albina (1911–1989) z otroki. Jurij Pfajfar (1900–1963), gospodar Boškove domačije, je okrog leta 1950 naročil in plačal obnovo poslikave v njej. Delo je opravil soboslikar Franc Benedičič (1905–1975), ob tem pa pod oltarno sliko z beležem prebelil letnico prve poslikave; po spominu pa vemo, da je šlo za leto 1866.

Votivna kapela na Češnjici.
(foto: Anton Sedej)

d) Kapela na Praprotnem

Po prihodu iz Soteske leži na položni terasi na desnem bregu Selške Sore vas Praprotno. Gručasto naselje šteje okoli 20 gospodinjstev. Ko so po letu 1861 drugod po selški fari začele nastajati lepe spominske kapele, so se tudi na Praprotnem odločili, da zberejo denar za svojo. Spominjala naj bi jih na njihove padle in pogrešane na italijanski fronti, obenem pa krasila vas; kapelo so dokončali leta 1868.

Še vedno je takšna kot pred 150 leti. Noben slikar se je ni dotaknil, da bi obnovil prvotne slikarije v njej, nedotaknjen je ostal tudi slikarjev napis. Kapela je zelo potrebna obnove. Polico pod kipom pokriva lanen prt, obrobjen s klekljano čipko, ki zakriva slikarjev zapis:

1 8 6 8

I. G O S A R

Kapelo je poslikal Ivan Gosar, Marijin kip je delo Marka Peternelja. Ivan Gosar (1830–1887) je bil poklicni slikar in freskant. Svojo delavnico je imel v Spodnjih Dupljah pri Naklem, v njej se je

Kapela na Praprotnem. (foto: Anton Sedej)

8 Znamenja v Železnikih, zap. št. 59.

Ime podobarja in letnica poslikave kapelice na Praprotnem. (foto: Anton Sedej)

izučilo več dobrih slikarjev. Tam je tudi cerkev sv. Vida, za katero je leta 1874 naredil veliki oltar. S svojimi poslikavami je okrasil tudi več drugih sakralnih objektov na Gorenjskem. Precej starejši od Gosarja je bil Marko Peternelj, znan rezbar in kipar, avtor stranskih oltarjev v cerkvi sv. Magdalene na Pšati, izdelanih leta 1815. Oba umetnika je v Selško dolino povabil selški župnik. Po njegovih naročilih sta opremila vse predstavljene votivne kapele, za kar ju je župnik pošteno nagradil.

Zaključek

150 let po nastanku votivnih kapel so se razmere zelo spremenile, že davno so pozabljeni tudi padli in pogrešani, in kapele dobivajo nov pomen. Na zunaj so lep krajevni okras, intimno pa so faranom pomembni sakralni objekti.

Pobudnik in organizator postavitve spominskih kapel je bil tedanji selški župnik Vincenc Mayer (1823–1893). Ne da bi hotel, si je z njimi postavil spomenik. Rojen je bil na Kokrici pri Kranju. Sprva je bil pomožni katehet na normalki v Ljubljani, leta 1847 je prišel za mestnega kaplana v Škofjo Loko, obenem je bil tudi katehet na tukajšnji normalki. Leta 1858 je bil imenovan za župnika v Selcih, kje je ostal do leta 1887. Bil je vsestransko delaven, zlasti je veliko naredil za vzdrževanje in olepšavo farne cerkve. Iz Selc je bil premeščen v Breznico, kjer ga je 12. februarja 1890 nekdo napadel, da bi ga oropal. Bil je težko ranjen, postal je invalid in se upokojil. Preselil se je v Zalog pri Cerkljah, kjer je umrl leta 1893.

Zahvala

Pri pisanju članka sta mi pomagala Peter Polajnar in Anton Sedej. Peter mi je pomagal pridobiti nekaj pomembnih podatkov in datumov, fotograf Sedej pa je prispeval lepe fotografije. Obema iskrena hvala!

VIRI IN LITERATURA:

Štukl, France: osebni zapiski, 2010.

Eržen, Rafko: Marijino znamenje na Rudnu. V: *Železne niti* 4, Železniki : Muzejsko društvo, 2007.

Ramovš, Anton: Žikovčevo znamenje in kapela Kristusa Kralja Odrešenika v Dolenji vasi pri Selcih. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997.

Šmid, Olga: *Selca nekoč*. Selca : Turistično društvo, 1973.

Veliki svetovni biografski leksikon. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2002.

Vojna enciklopedija, knjiga 4, Beograd 1961.